

Правове регулювання

золотовалютних резервів України

М. А. Пожидаєва

кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічних та фінансово-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

Стаття присвячена розкриттю правової природи золотовалютних резервів України як публічних централізованих фондів коштів, що забезпечують фінансову стабільність держави. Досліджуються проблеми правового регулювання накопичення, використання золотовалютних резервів України та управління ними.

Ключові слова: золотовалютні резерви України, офіційні валютні резерви, золотий запас, Національний банк України.

Статья посвящена раскрытию правовой природы золотовалютных резервов Украины как публичных централизованных фондов денег, которые обеспечивают финансовую стабильность государства. Исследуются проблемы правового регулирования накопления, использования золотовалютных резервов Украины и управления ими.

Ключевые слова: золотовалютные резервы Украины, официальные валютные резервы, золотой запас, Национальный банк Украины.

The article is opening to consideration of legal nature of golden – currency reserves of Ukraine as the public centralized funds of money, which provide financial stability of the state. The problems of the legal regulation of accumulation, drawings on golden – currency reserves of Ukraine and management by them are probed.

Keywords: golden – currency reserves of Ukraine, official currency reserves, gold reserve, National bank of Ukraine.

Золотовалютні резерви як складова фінансової системи будь-якої держави забезпечують стабільність національної грошової одиниці та платоспроможність країни загалом. За допомогою цих публічних централізованих фінансів державою на потрібному рівні підтримується попит і пропозиція на національну валюту, її обмінний курс, а також здійснюються своєчасні міжнародні розрахунки та погашаються зовнішні борги. Все це позитивно впливає на впевненість іноземних партнерів у здатності держави виконувати свої зобов'язання, що, в свою чергу, створює умови як для розвитку інвестиційного клімату в такій країні, так і міжнародних торговельно-економічних і кредитно-фінансових відносин.

Для ухвалення закордонними інвесторами рішення про вкладення коштів в економіку тієї чи іншої держави ними беруться до уваги рівень золотовалютних резервів та наявність правового регулювання відносин у цій сфері, що є показником фінансової стабільності держави. Як свідчить світова практика, оптимальним рівнем золотовалютних резервів визнається той обсяг накопичень центрального банку, який дозволяє забезпечити імпорт товарів і послуг протягом трьох місяців [2, с. 299]. Також слід погодитись з науковими поглядами В. Колісника та Н. Ковальчук щодо золотовалютних резервів як фінансово-правового механізму забезпечення економічної безпеки держави [6, с. 61; 5, с. 81]. Оскільки головним призначенням цих резервних активів є проведення валютних інтервенцій, забезпечення належною кількістю платіжних засобів, покриття дефіциту платіжного балансу. Платіжний баланс країни являє собою сукупність потоків товарів, послуг та капіталів між однією

країною та її закордонними партнерами [14, с. 385].

У фінансовій науці питанням поповнення, використання золотовалютних резервів та управління ними приділено достатньої уваги вченими-економістами, серед яких: О. Д. Василик, О. В. Дзюблюк, В. В. Коваленко, І. Д. Леончук, А. М. Мороз, О. О. Папаїка, М. Ф. Пуховкіна. Щодо правового врегулювання відносин у сфері золотовалютних резервів держави окремі аспекти цього питання порушували такі науковці-юристи, як А. М. Іскоростенський, В. Колісник, Н. Г. Кравченко, Н. І. Ковальчук, О. П. Орлюк. Проте вони не розкривають особливості правової природи золотовалютних резервів України як державних централізованих фондів коштів.

Мета цієї статті – дослідити правове регулювання поповнення, використання золотовалютних резервів України та управління ними, а також визначити їх правову природу.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р., золотовалютний резерв – це резерви України, відображені у балансі Національного банку України, що включають в себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків [11]. Проте це визначення не є повним у зв'язку з тим, що ст. 28 Закону України «Про Національний банк України» управління золотовалютними резервами держави покладено на Національний банк України через здійснення ним валютних інтервенцій шляхом купівлі-продажу валютних цінностей на валютних ринках з метою впливу на курс національної валюти щодо іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні. Таким чином, центральний банк може використовувати золотовалютний резерв

не тільки для здійснення міжнародних розрахунків, а й як один з інструментів регулювання грошової маси в обігу.

Досліджуючи чинне валютне законодавство України, потрібно зазначити, що поряд з терміном «золотовалютні резерви» ще застосовуються терміни «офіційні валютні резерви» і «золотий запас України».

Так, стаття 15 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 р. передбачено, що офіційні валютні резерви створюються, утримуються і використовуються Національним банком України для підтримання валютного (обмінного) курсу валюти України [12]. Правове регулювання офіційних валютних резервів здійснюється на підставі Положення про Офіційний валютний резерв Національного банку України, затверджене постановою Правління Національного банку України від 20.05.1994 р. [7]. Відповідно до цього положення, Національний банк України створює Офіційний валютний резерв для втручання в операції на валютному ринку з метою впливу у визначеному напрямі на курс національної валюти до іноземних валют шляхом купівлі-продажу іноземної валюти.

Згідно з чинним валютним законодавством утворення Офіційного валютного резерву Національного банку України здійснюється за рахунок: власних коштів Національного банку України (прибутку) у відповідності до розподілу, затвердженого Правлінням банку; залучених коштів, одержаних згідно з затвердженою Верховною Радою України структурою розподілу валютних надходжень від приватизації державного майна; емісійних коштів у межах загального обсягу емісії, затвердженого Верховною Радою України за поданням Національного банку України

і Кабінету Міністрів України; позичкових коштів згідно з угодами, укладеними Національним банком України і Кабінетом Міністрів України з Міжнародним валютним фондом та іншими міжнародними кредитно-фінансовими організаціями.

Мінімальний розмір Офіційного валютного резерву Національного банку України визначається в Основних напрямках грошово-кредитної політики Національного банку України, які щорічно затверджуються Верховною Радою України. Структура Офіційного валютного резерву визначається та щорічно затверджується рішенням Правління Національного банку України. Валютні резерви Національного банку України утворюються шляхом купівлі іноземної валюти згідно з затвердженою структурою на внутрішньому та міжнародному валютних ринках.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що і золотовалютні, й офіційні валютні резерви спрямовані на попередження надмірних коливань валютного курсу та пом'якшення негативних наслідків від зміни курсу для економіки України. Проте для вдосконалення правового регулювання відносин у сфері золотовалютних резервів України та чіткого визначення останніх через систему державних централізованих фондів коштів необхідно з'ясувати співвідношення понять «золотовалютні резерви» та «офіційні валютні резерви», чи є вони тотожними.

Так, поповнення золотовалютних резервів проводиться Національним банком України шляхом:

купівлі монетарного золота та іноземної валюти;

отримання доходів від операцій з іноземною валютою, банківськими металами та іншими міжнародно визнаними резервними активами;

залучення Національним банком валютних коштів від міжнародних фінансових організацій, центральних банків іноземних держав та інших кредиторів (ч.1 ст. 48 Закону України «Про Національний банк України»).

Відповідно до ч. 2 ст. 48 Закону України «Про Національний банк України», використання золотовалютного резерву здійснюється Національним банком України на такі цілі:

1) продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, включаючи політику обмінного курсу;

2) витрати по операціях з іноземною валютою, монетарними металами, а також іншими міжнародно визнаними резервними активами;

3) повернення Національним банком валютних коштів міжнародним фінансовим організаціям, іноземним центральним банкам та іншим кредиторам, включаючи відсотки за користування такими коштами, та інші обов'язкові нарахування;

4) участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій відповідно до ст. 43 Закону України «Про Національний банк України» [11].

Не допускається використання золотовалютних резервів України для надання кредитів і гарантій та інших зобов'язань резидентам і нерезидентам України. Отже, одним із основних призначень золотовалютних резервів України є як забезпечення стабільності національної грошової одиниці, так і погашення зовнішнього боргу держави. При цьому у ст. 47 Закону України «Про Національний банк України» закріплена структура золотовалютних резервів України:

- монетарне золото;
- спеціальні права запозичення;
- резервна позиція в МВФ;

– іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти на рахунках за кордоном;

– цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;

– будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності [11].

Структура золотовалютних резервів значною мірою залежить від особливостей елементів діючої у даний історичний період світової валютної системи, особливостей міжнародних розрахунків, ролі різних країн у світовій торгівлі та міжнародному поділі праці [14, с. 482].

На підставі проведеного аналізу чинного валютного законодавства України, слід зазначити, що нормотворець, вживаючи терміни «золотовалютні резерви» і «офіційні валютні резерви», не робить чіткої різниці між ними, що викликає певні протиріччя з приводу визначення їх поняття та структури, на підставі чого виникає правова колізія при накопиченні, використанні золотовалютних резервів України та управлінні ними. Також необхідно звернути увагу на позицію економістів Б. П. Адаміка та О. О. Папаїки, які ці два поняття ототожнюють і переконані, що залежно від джерела утворення вони поділяються на валові валютні резерви (складаються з власних і позичених валютних коштів) та чисті валютні резерви (подані лише власними коштами) [1, с. 159–160; 13, с. 287–288]. Не погоджуючись із зазначеною науковою думкою, частково підтримуємо точку зору А. М. Іскоростенського, який вважає, що ототожнювати «золотовалютні резерви» і «офіційні валютні резерви» не можна, адже вони є окремими елементами загальної структури валютних фондів України [4, с. 88]. Та слід зауважити, що золотовалютні резерви України включа-

ють у себе офіційні валютні резерви Національного банку України і золотий запас України. При цьому офіційні валютні резерви входять до складу Державного валютного фонду України, а золотий запас формується у Державному фонді дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України.

Згідно із ч.1 ст.14 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», Кабінет Міністрів України формує Державний валютний фонд України за рахунок коштів державного бюджету України у межах сум видатків, затверджених Верховною Радою України, шляхом купівлі валютних цінностей на міжбанківському валютному ринку України або за погодженням з Національним банком України на міжнародному валютному ринку та одержання кредитів у іноземній валюті в межах затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством [12]. Проте потрібно погодитись з А. М. Іскоростенським, який вважає, що Державний валютний фонд України не формується у вигляді, визначеному ч. 1 ст. 14 зазначеного Декрету. Даний висновок вчений зробив на підставі проведеного ним дослідження усіх законів України про Державний бюджет України, починаючи з 1994-го по 2008-ий рік. В жодному бюджеті за ці роки не було виділено коштів, спрямованих на функціонування Державного валютного фонду України [4, с. 85-86]. Так, і в Законі України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 23.12.2010 р. не передбачено фінансових ресурсів на формування цього фонду [9]. Тому, на наш погляд, Державний валютний фонд України може існувати за рахунок офіційних валютних резервів Національ-

ного банку України, до складу яких входять спеціальні права запозичення, резервна позиція в Міжнародному валютному фонді, іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти на рахунках за кордоном, цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті; будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

Щодо монетарного золота, то воно належить до структури золотого запасу України, який є державною власністю і становить складову частину державних золотовалютних резервів України відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.1997 р. [8]. Золотий запас формується центральним банком країни шляхом закупівлі афінованого золота в зливках у фізичних та юридичних осіб, резидентів та нерезидентів за рахунок коштів цього банку. Згідно зі ст. 49 Закону України «Про Національний банк України», Національний банк є зберігачем державного золотого запасу.

Як уже зазначалось, золотий запас України знаходиться в Державному фонді дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України, що формується Міністерством фінансів України. Цей фонд призначений для забезпечення виробничих, фінансових, наукових, соціально-культурних та інвестиційних потреб України (ст. 5 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»). Як справедливо зазначає А. М. Іскоростенський, золотий запас України має тільки примножуватись і не повинен використовуватись на будь-які державні

програми та цілі (за винятком передбачених державних виробничо-технічних і науково-побутових потреб) [8, с. 94].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними», Міністерство фінансів України і Національний банк України здійснюють операції із купівлі-продажу дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, інших коштовностей на внутрішньому і зовнішньому ринках, Національний банк України також проводить розміщення золотого запасу (в тому числі в іноземних банках) самостійно або через банки, інші фінансово-кредитні установи, уповноважені Національним банком України на здійснення валютних операцій з банківськими металами у порядку, встановленому нормативно-правовими актами України [8].

Таким чином, золотий запас України зберігається в Державній скарбниці Національного банку України та на металевих рахунках, відкритих Національним банком в центральних банках інших країн та комерційних банках, в тому числі в іноземних. Національний банк України щорічно інформує Президента України та Верховну Раду України про стан накопичення та використання золотого запасу (ст. 8 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»). Водночас слід враховувати, що золотий запас України є власністю українського народу, у зв'язку з чим Національний банк зобов'язаний і перед суспільством щоквартально звітувати в засобах масової інформації про рух золотих запасів та основні напрями валютної політики щодо цього [4, с. 95].

Так, за офіційними даними прес-служби Національного банку України, золотовалютні резерви України в грудні 2010 р. збільшилися на 1,037 млрд дол. і склали 34 млрд 576,4 млн дол. Резерви в іноземній валюті склали 33 млрд 319,44 млн дол. Резервна позиція в МВФ – 0,03 млрд дол., золото – 1 млрд 248,97 млн дол. [3]. Хоча у даному випадку згідно з п. 2 ч.1 ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» у редакції від 21.09.1999 р. інформаційні дані про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, у тому числі монетарного золота, валюти та інших цінностей відносяться до державної таємниці [10]. Отже, на частину золотовалютних резервів поширюється режим державної таємниці, що може стати перешкодою для здійснення ефективного контролю за міжнародною ліквідністю стосовно резервних активів України.

Підсумовуючи викладене вище, слід зробити узагальнюючий висновок, що золотовалютні резерви, офіційні валютні резерви, золотий запас – це різні поняття. Теоретично можна дати визначення золотовалютних резервів України як відповідних резервів Національного банку України, які складаються з валютних цінностей та активів, визнані світовим співтовариством і призначені для міжнародних розрахунків та регулювання курсу національної грошової одиниці щодо іноземних валют.

Література

1. Адамик Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. / Б. П. Адамик. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 278 с.
2. Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.]; за заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 599 с.
3. Золотовалютні резерви НБУ в грудні 2010 р. склали 34,6 млрд дол. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua>
4. Іскоростенський А. М. Правове регулювання валютних відносин в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Анатолій Миколайович Іскоростенський; Національний університет державної податкової служби України. – Ірпінь, 2008. – 234 с.
5. Ковальчук Н. І. Золотовалютні резерви в контексті національної безпеки: проблеми законодавчого регулювання / Н. І. Ковальчук // Наукові записки НаУКМА. Т. 77. Юридичні науки. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2008. – С. 79-82.
6. Колісник В. Золотовалютні резерви України та економічна безпека держави: законодавче врегулювання / В. Колісник // Право України. – 2001. – № 8. – С. 61-64.
7. Положення про Офіційний валютний резерв Національного банку України : постанова Правління Національного банку України від 20.05.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
8. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними: Закон України від 18.11.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 9. – Ст. 34.
9. Про Державний бюджет України на 2011 рік : Закон України від 23.12.2010 р. // Голос України. – 2010. – № 249.
10. Про державну таємницю : Закон України у редакції від 21.09.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 49. – Ст. 428.
11. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
12. Про систему валютного регулювання і валютного контролю : Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17. – Ст. 184.
13. Центральний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. // [Арбузов С. Г., Косова Т. Д., Папаїка О. О. та ін.]; за ред. Т. Д. Косової, О. О. Папаїки. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.
14. Центральний банк та грошово-кредитна політика : підручник / [Мороз А. М., Пуховкіна М. Ф., Савлук М. І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.